

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLIII

Св. 3–4 (2012)

САДРЖАЈ

Јубилеј

Часопис <i>Наш језик</i> и српски стандардни (књижевни) језик (СРЕТО ТАНАСИЋ)	3
Развој концепције и структуре часописа <i>Наш језик</i> за 80 година излагања (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	11

Чланци

Лингвистички аспекти назива <i>јавно</i> односно <i>народно здравље</i> (СТАНА РИСТИЋ, ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК)	21
<i>Музички</i> глаголи или просвирај да би се усвирао (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ)	27
Дискурс описа са функцијом дефиниције (СЛАВКО СТАНОЈЧИЋ).....	35
Нове речи са суфиксом <i>-ина</i> и његовим варијантама у српском језику (СЛОБОДАН НОВОКМЕТ)	55
Фигуративне семантичке реализације лексема које означавају географске и атмосферске појмове у српском језику (ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ)...	69
Метафорична значења зоонима која се односе на људске особине (АНА РАНЂЕЛОВИЋ).....	89

Прилози

Костићеви исписи из Матавуља као допуна Вуковог Рјечника (ВАСА ПАВКОВИЋ)	107
---	-----

Прикази

Зборник радова <i>Лексички слојеви</i> (РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ).....	119
--	-----

Милош Ковачевић, <i>Лингвистичка књижевна теорија</i> (МАРИНА НИКОЛИЋ)	123
Стана Ристић, <i>О речима у српском језику (творбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ)	127
Зборник радова <i>Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности</i> (МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ ТОДОРОВИЋ)	131
Зборник радова <i>Савремена проучавања језика и књижевности</i> III/1 (АНА РАНЂЕЛОВИЋ)	135

Библиографија

Наш језик I–XLIII – библиографија са регистрима (1932–2012) (ВЛАДИМИР ЖИВАНОВИЋ, МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ, ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ, АНЕТА СПАСОЈЕВИЋ)	139
---	-----

ВАСА ПАВКОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

КОСТИЋЕВИ ИСПИСИ ИЗ МАТАВУЉА КАО ДОПУНА ВУКОВОГ РЈЕЧНИКА*

У раду се разматра лексичка грађа из књиге песника Лазе Костића *Дойуна Вуковој рјечника*, коју је за штампу далеке 1913. године припремио Радивој Симоновић. Репринт ове интересантне књиге изашао је у Београду 2007. Посебна пажња посвећена је грађи коју је Лаза Костић црпао из прозе свог пријатеља, класика српског реализма Симе Матавуља.

Кључне речи: лексика, Вуков Рјечник, Лаза Костић, Радивој Симоновић, Симо Матавуљ, проза, значење, речник.

1. Пре неколико година објављена је у Београду занимљива књига на чијој корици стоји: Др Лаза Костић *Дойуна Вуковој рјечника*. Ту читамо и да је књигу приредио Др Радивој Симоновић.

У ствари, ради се о репринту наведеног издања, које је за савремено објављивање припремио Милован Витезовић. Премијерно је, наиме, *Дойуна Вуковој рјечника* изашла „у невреме“, баш када је започео Први светски рат „аустроугарским нападом на Србију“, и доживела је ратну судбину. „Примерци нису стигли до оних којима су намењени, већ су уништени“, каже у поговору Витезовић. Он додаје да је, колико се зна, сачуван само један примерак књиге у сомборској Народној библиотеци. На основу њега је 2007. године, безмало век касније, издато ово ново, репринтско издање. Иначе, сем два пропратна Симоновићева текста, књига садржи и инспиративан есеј Драгише Витошевића „Вуков рјечник и Лаза Костић“, који објашњава смисао Лазиног односа према Вуку, његовом Рјечнику и збиркама народне поезије.

Пре него што започнемо малу анализу грађе из књиге, напоменућемо да приређивач Милован Витезовић и издавач „Чигоја“ заслужују искрену захвалност научне и стручне јавности што су нашли могућности да објаве *Дойуну Вуковој рјечника*.

2. Како у предговору бележи Радивој Симоновић, опште је познато да је песник Лаза Костић често у рукама имао Вуков Рјечник и да је „необично доб-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

ро знао садржину његову“. У поговору пак др Симоновић додаје: „Ја мислим да ваљда није било дана, кад Лаза није што год тражио у Вуку, али је зато и ванредно добро речник познавао“. Знајући то, Симоновић је после смрти Лазе Костића међу песниковим књигама тражио управо Вуков Рјечник. Нашао је два издања – старије, које је штампано у Бечу 1852. године, и млађе, штампано у Београду 1898. Прегледајући их, Лазин пријатељ је по маргинама открио велики број бележака писаних песниковом руком. Како каже, из пијетета према пријатељу, Симоновић је „жртвовао неколико вечери“ и из оба примерка исписао све речи са маргина, као и оне које су биле на цедуљицама, међу страницама обе књиге. Симоновићева намера је била практична – желео је да ову грађу учини приступачнијом онима који ће радити нова издања српског речника и који буду тумачили етимологије речи. Интересантно је забележити и следеће Симоновићеве речи: „Овде су извађене и многе старе познате речи, ако их је Лаза етимолошки протумачио, ако је поред старе речи упутио на нову, или ако је хтео да покаже белешком свезу између старих речи међу собом и свезу старих и нових речи“.

Разматрајући грађу Костићевих допуна, утврдио сам да је песник навео 1857 речи. Како бележи Симоновић, а то показује и ова грађа, Костић се држао античког принципа – читао је мало писаца, али врло аналитично и пажљиво. Тако се на списку писаца чије је текстове ексерцирао, сем књиге Вукових народних песама, налазе Симо Матавуљ, Ђуро Даничић, Лаза К. Лазаревић, Стеван Сремац, Јанко Веселиновић, Марко Цар, Ђорђе Петровића и Владан Ђорђевић. По неки пример Костић је исписао и из следећих извора: Бошковић, Будисављевић, Жив. Ј. (Јеремија Живановић), Срб I, Решетар (реч: *ионара*), Милан Ђ. Милићевић (реч: *ѝриром*) и др Симоновић (реч: *уврешен*). Сем тога, Костић је знао и да наведе реч коју је чуо од супруге, неког рођака, пријатеља или реч коју је он сам чуо и запамтио боравећи у неком крају нашег језика.

3. Сваки пример Костићеве ексерпције заслужује пажњу. Овде ћемо се позабавити исписима из прозе писца чији је пријатељ био, из Симе Матавуља, који је први по броју ексерцираних одредница. Наиме, од Матавуља је Костић „узео“ чак педесет речи.

Те речи је пронашао у Матавуљевим романима „Ускок“ и „Бакоња фра Брне“ (Костићева скраћеница „Бакоња“) и причама. Реч је чак о четрнаест прича: „Ново оружје“, „Чудотворна икона“, „Бошков пост“, „Поварета“ (код Костића „Поверета“), „Пошљедњи витезови“ (код Костића: „Пош. Вит.“, „Пошљ. Витезови“, „Пош. Витез“, „Пош. Витезови“, „П. Вит.“), „Јели се Чеврља огријешо“ (код Костића и „Јели се чеврља огр.“), „Догађаји у Сеоцу“, „Краљича“, „Учини као Страхинић“, „Покајан гријех“, „Ђукан Скакавац“ (код Костића и „Ђукан“), „Света освета“, „Војене силе – Пјеро и Дзандза“, „У туђинству“ (код Костића „У туђини“). Један пример је Костић пронашао и у „Биљешкама једног писца“ (скраћеница „Биљ.“, из Летописа МС).

4. Сада ћемо све Матавуљеве лексеме, одреднице у Костићевим допунама навести по азбучном реду и прокоментарисати.

бакочити се С. М.

У Речнику који прати Матавуљева Сабрана дела (у даљем тексту РСД), која су у осам томова приредили В. Латковић и Ђ. Радовић (Београд,

1953/1956), ова реч је објашњена на следећи начин: *размештајти се, кочојерити се; хвалијти се*.

Лексема у РСАНУ има три различита значења, а под **1.6. иравити се важан, кочојерити се**, наћи ћемо само један пример, и то из Матавуља: „Бивао је мање 'срећне руке' у лову, али се није мање бакочио“ (Мат. 12, 196).

брбати в. брблати 2. С. М.

У РСД је **брбати** дефинисано са: *ишајући изражити*.

У РСАНУ глагол **брбати** има два значења. Под **1. ирејурати; изражити ишајући, иремити**. Наведена су три примера, из Вукових народних приповедака, Јовићевићеве збирке речи из Црне Горе и из Матавуља. Његов пример гласи: „Тргали су шипци [нарови] са тавана, брбале се дуње по дну ковчега“ (Мат. 4, 243). Под значењем **2. чейркајти**, посведочен је само Матавуљев пример: „Са старим сам ишао у његову градину и брбао око ђерзонака“ (Мат. 11, 123).

варићак 3) на глави С. М. Витезов 4) сести на варићак

У наведеној Матавуљевој причи нашли смо потврду за прво значење: „... у лацманској ношњи, са 'варићаком' на глави, то је прости шјор-Иле“ („Из разнијех крајева“, Београд, 1923, стр. 37).

Исти пример је искоришћен у РСАНУ са значењем: *цилиндар (шешир)*. У РСД, међутим, стоји: *мера за жито; суд којим се одређује та мера*. Ово значење је за ауторе РСАНУ било примарно, дефинисано са: *дрвени суд разне величине, обично као мера*. Лексема је богато посведочена, али без коришћења Матавуљевог примера.

врљак в. дечко С. Мат

Ова реч има више значења у РСАНУ, а најприближније ономе које Лаза Костић сигнализира је *врљавко*, с примером: „У тај мах један врљак удари ногом ... мршава пса“ (Мат. 1, 75). Врљав пак значи: *онај који је врљав*. Овај придев у РСАНУ нема потврде из Матавуља, а два значења речи врљав тичу се разрокости и кратковидости.

живолазан у Далм. С. М.

Костић бележи само основне податке о речи. Ради се о придеву који је Матавуљ често користио. Ево га у примеру из „Поварете“: „Тада Миш, живолазан младић од шеснаест година, загрли брата ...“ („С мора и с планине“, Нови Сад, 1901, стр. 28).

У РСД стоји: *живахан*. Уз роман „Бакоња фра Брне“, из Сабраних дела, у речнику, стоји: *живахан, окрећан*. Реч је богато посведочена у РСАНУ, а први од седам примера је из Матавуља. И код именице живолазност, прва од три потврде је из дела нашег писца.

жито 5. бијело жито С. М. Ново оружје

Пример из Матавуљеве приче: „Једнога летњег дана бијаше моба на црковини. Жело се бијело жито (СД 1, стр. 433).

заблестити (заблештати) очи С. М.

Реч није пронађена код Матавуља, а не бележи је ни РСАНУ. Постоје, без Матавуљевих примера речи заблештати и заблештити. Тешко је рећи да ли је реч о евентуалној преписивачкој грешци Костића или Симоновића.

зарешетати (главом) С. М. Чудотворна икона (Богород. Тројеручица) Јавор 1892. 810.

Пошто нам није био доступан поменути извор, реч смо потражили у РСАНУ. Треће од три значења: *замахати, затирети (главом)*, означено је са необ., дакле, необично. Две једине потврде су управо из прозе Симе Матавуља. Прва: „Шуњо му [попу] љутито махну да одлази, а он уприје прстом у чело па опет зарешета главом: ’Залуду је ... залуду!’ (Мат. 1, 43). Друга: „Шта хоћеш ти? – издера се опет конте. Илија зарешета главом и диже руку да по-тапша конта по рамену“ (И. 12, 65). Интересантно је приметити две ствари. Прво, Лаза Костић је запазио ову реч, односно њено необично значење. Друго, реч није констатована у грађи РСАНУ ни код једног другог нашег писца.

изгомет (два изгомета) С. М.

На основу оскудних података, реч није првобитно констатована у неком од дела Симе Матавуља. У РСД стоји: *измећ, смећлишиће; изрод*.

РСАНУ реч означава као покрајинизам и доноси два њена значења. Прво је *измећ, ѿоан*. И посведочено је у три речника – РЈА, Поп. Ђ. 4 и Парч. 1. Друго, с назнаком да је реч о пејоративном значењу, и да се употребљава „и у зб. значењу“, дефинисано је са: *безвредна особа, ѿројалица, ѿд; ѿдови, олош*. Прва потврда је управо из дела Матавуља: „Два изгомета, један од господске руке, други од наше, састаше се да буду заједно на ругло народу!“ (Мат. 12, 72). Видљиво је из Костићеве маргиналне белешке да је мислио управо на овај пример, јер је навео и синтагму „два изгомета“ у загради своје одреднице.

кајачка (С. М. Бошков пост, за мужем удовица)

Костић бележи реч и извор, па додаје и мало објашњење, у наставку заграде. Пример из Матавуља гласи: „Све је то морало бити фатално за удовицу, двије године старију од младожење, четири године кајачку за бољешљивим мужем!“ („Приморска облича“, Нови Сад 1899, стр. 41).

Ову реч, са идентичним примером из Матавуља налазимо у РСАНУ. Он је наводи као придев **кајачки**, -а, -о и дефинише речима: *који жали за нечим, ојлакује некој*. Интересантно је да постоји и друго значење речи, с примером из М. Павлиновића, у значењу: *који доноси кајање, који се одликује кајањем*. Нејасан контекст је навео Костића да реч схвати као именицу.

катрабунаћ v. „велико амин“ С. М.

Штета је што Лаза Костић није навео податак о томе где се дотична лексема налази код Матавуља. Наиме, РСАНУ реч означава као покрајинизам и у дефиницији упућује: *в. клетвена бденија (иод бденија изр.)*, а једина потврда је Вуков Рјечник.

купљачина (скупљено као прошњом) С. М. Ново оружје

Пример пронађен у наведеној причи гласи: „Манастир имадијаше ње-што своје земље ... али дохотком од тога његова чељад не могаше прегоди-штити, него се помагаху купљачином“ (СД 1, 433).

Исти Матавуљев пример користи РСАНУ у обради речи **купљачина** под тачком **1.а. добровољни ѿрилој у храни, роби и сл. који неко сакуји (ѿра-жећи, ѿросећи од других)**. Интересантно је да је из Матавуљеве прозе и једини пример за значење под **2. в. куйљавина**. – Ето какве нас Бог бјеше саставио под

једним кровом! ... То је примјерак купљачине људске каква се могла наћи у мајушној пријестоници црногорској (Мат. 11, 103).

Међувршје између Ловћена и Штировника v. С. М. Ускок 217

Овај топоним одиста налазимо у одговарајућем извору: „Ходаше по Међувршју, тој трављивој дубодolini између Ловћена и Штировника“ (Београд, 1902). Видљиво је да је Костић скоро дословце преписао Матавуље-ву синтагму као скраћену дефиницију.

наовитак „у наовитак око њих“ С. М. Ускок 108

Пример је констатован на страни коју наводи Костић: „Сви остали и женске стадоше у наовитак око њих“ (Београд, 1902). Опет је Костић навео и целу синтагму, да би посведочио контекстуалну употребу. У РСД је реч дефинисана са: *наоколо*.

У РСАНУ ова реч је дефинисана са: *већи број људи кружно њостављених, расијоређених укруи, круи*. Један од два једина примера који реч потврђују је управо Матавуљев, онај који је и Лаза Костић забележио. У РСД је реч дефинисана са *наоколо*.

нарести у Далм. по отоцима С. М. Поверета v. нарасти c.f. литорест

Штампарска грешка је преименовала чувену Матавуљеву приповетку, али је пример пронађен баш у њој: „А Миш нареста? – А ка зла трава! („С мора и с планине“, Нови Сад, 1901, стр. 29).

У РСАНУ реч је означена као дијалектизам и упућена на *нарасиш*!. Од пет примера, два су из Матавуља. Онај који је навео Лаза Костић и пример: „Сад ви кажете да је наросло главно!“ (И. 12, 40).

науточ С. М. Пош. Вит.

Приповетка „Пошљедњи витезови“ пронађена је у постхумно објављеној Матавуљевој књизи. Пример гласи. „Говорило се да је њих Гарофола науточ помагала“ (Из разнијех крајева“, 1923, стр. 45). У РСД стоји објашњење: *кришом, крадомице*.

Прилог **науточ** у РСАНУ је означен као покрајинизам. Прво његово значење, дефинисано са: *кришом, кријући, крадомице* потврђено је управо и само са два Матавуљева примера. Први је горе наведени, а други, из истог дела гласи: „Лујо [је] почео кришом доносити птичице, које Гарофола такође науточ, храђаше у старинској кули“ (Мат. 12, 51). Поново се сусрећемо и са Костићевим одличним слухом за уочавање нових речи у Матавуљевој прози, а и са чињеницом да је Матавуљева потврда једина потврда за неку реч или, у овом случају, за њено значење.

овитак, овитка, С. М. Ускок 120

Пример: „Од њега на лијево, на овитак, сјеђаху исто тако још тројица“ (Београд, 1902). У РСД стоји: *круи чељади око месџа иде се ипра; коло, венац*.

У РСАНУ, под тачком **2.** речи **овитак**, и са назнаком да је реч о покрајинизму, читамо: обично у изразу: **на овитак** *иолукружан, лучни иоложај нечеја, завијушак*.

Сем примера из „Ускока“, који је означио Лаза Костић, овде стоји још један пример из истог дела: „Да и ти поиграш ... по црногорски да поскочиш? – Хоћу, рече он и стаде пред овитак“ (Мат. 8. 52).

оклај „по оклајима“ С. М. Ново ор.

Пример: „... по оклајима пасијаху крдашца ситне и крупне стоке“ (СД 1, 451).

Исти пример из Матавуља једина је потврда ове покрајинске лексеме у РСАНУ. Ту је и дефиниција: *йојас ледине уз обрађено земљиште*.

поједак (С. М. Јели се чеврља огр.)

Матавуљев пример гласи: „Али се младожења узјогунио ... приговара им за свашто, тражи врх одбрана јела поједак, све му је криво, ништа му се не свиђа“ (СД 1, 215). Реч није констатована у другим речницима, а вероватно значи: *јело, храна које се једе после или поврх обода*. У Матавуљевом примеру уочљива је пејоративност.

поређе „на поређе“ С. М. Догађаји у Сеоцу с.ф. поредом

Пример: „Носио је котарицу у којој бјеше бискота, конзерве ... и рума. 'Ово нам је, синак, житак, а носићемо га на поређе!' рече. 'Ја ћу га сам носити' рекох“ („Приморска обличја“, Нови Сад, 1899, стр. 162). Реч није констатована у другим речницима, а значење би било: *редом, по реду, један за другим, ја ња њи* и сл.

притрунак С. Мат. Јели се Чеврља огријешо

Матавуљев пример из дотичне приче: „Тхе, јест младић под њезином вољом, јест њезин притрунак, али се чувај, дјевере, да не развргнеш свадбу, јер би ти сину присјело!“ (СД 1, под насловом „Чеврљино злочинство“).

Будући да РСАНУ није објавио томове с наредним речима, као добродошлу испомоћ користимо надаље РМС. Реч **притрунак** у овом речнику има два значења **1.** *џруње, џлева*, и **2.** *фиг онај који џричињава шџеџу, доноси несрећу*. Ово друго значење илустровано је Матавуљевим примером: „Али често и кад би Ошкоп сам стао, чуло би се урликање. Тада би се сваки ... прекрстио и препоручио светом Антуну који чува побожне душе од сотонског притрунка“. Питање је колико је значење у овом другом случају тачно дефинисано, а нама се Матавуљев пример који је Костић истакао на маргини Вуковог Рјечника чини као експресивна употреба првог значења ове лексеме.

разновити се С. М. као разићи се

Реч није констатована у другим речницима. А због минималних података о извору, нисмо је, нажалост, нашли ни код Матавуља.

раканце *dim.* од **ракно** С. М. Ново ор.

Пример нађен у Матавуљевој причи гласи: „У ћелији бијаше исти ред као и прије устанка, осим што се оружница преполовила и раканца излизала“ (СД 1, 458).

У РСД је одредница *раканац* дефинисана са *мало ракно*. А реч *ракно* са *сукно домаће*.

У РМС, међутим, налазимо одредницу **раканац**, означену као покрајинизам и дефинисану са: *џокривач*. Једини пример је управо из Матавуља: „[Кулаш] сав блатњав, покривен раканцем, зарза видећи Бакоњу“. Такође, налазимо и прокрајинизам **ракно**, који је навео Костић, дефинисан у два значења: **а.** *краџак сукнени шал (обично женски)*, с потврдом из Вуковог Рјечника и **б.** *врџа сукненог џокривача*.

рачац С. М. Бакоња 148

У издању из 1893. на страни коју је Лаза Костић прибележио стоји: „... сипљиви Дувало јеђаше вечером више но Наћвар, те га, готово сваке ноћи, хваташе рачац“.

У РСД, иза текста романа „Бакоња фра Брне“, читамо дефиницију: *бологи* у *желуцу*.

Реч као покрајинизам констатује и РМС, а дефинише на исти начин. Први пример употребе речи је из А. Г. Матоша, а други управо горенаведени из Матавуља.

рукомија, е ф. здјела за мијење руку С. М. Ново ор.

Матавуљев пример је следећи: „Кругови, здјеле, рукомије и остало посуђе од коситера и олова, топљаше се у пушчана зрна“ (СД 1, 448). У РСД стоји и дефиниција: *умиваоник*. А у другој књизи је додато и: *лавор*.

У РМС налазимо ову реч означену као покрајинизам, а једини пример је управо из Матавуља: „У углу бјеше велики орман и до њега рукомија“. Реч је дефинисана на следећи начин: *врста посуде за умивање руку, лавор; умиваоник*. Чини се да пример који је Костић навео потврђује прву половину ове дефиниције, док је други пример из РМС потврда дела дефиниције иза тачке зареза.

самахан „без самахне божије помоћи“ С. М. Ускок 128

Пример: „Занаго, без самахне божје помоћи, ту не помаже људска памет!“ (Београд, 1902). У РСД постоји дефиниција ове речи: *сам, једини*.

сламоња = смољо? С. М. Биљ. Лет. М. С. 197. р. 95

Како се види, Костић није био сигуран у значење ове речи, јер је савим сигурно није имао у свом језичком знању. Нажалост, ни контекст из Матавуљевог мемоарског списка „Биљешке једног писца“, штампан премијерно у Летопису Матице српске, не помаже пуно. Пример гласи: „... питоми елегантни младићи ... Тијем особинама одликоваху се од наших ђака, већином трунташа, сламоња и мурдара ...“. Реч није забележена у РМС. Вероватно у пејоративном науму означава неуредног човека, на чијем оделу се виде остаци сламе у којој је спавао.

слар С. М. Пошљ. Витезови

Пример иза Матавуљеве приче: „На слару сједијаху двије жене и троје дјеце“ („Из разнијех крајева, Београд, 1923, стр. 54). Реч није констатована у другим речницима.

сова 2 у Далм. на малом броду (барци) нешто. Гужве? С. М. На Јадрану. Краљица

Матавуљев пример из приче „Краљица“ гласи: „Краљица, оборенијех очију, зашијава веслом, старији јој брат намјешташе крму, а отац прибија сову на другом боку. Вјереник ... отисну брод ногом“ (СД 1, 319). Можда нам одговорно значења ове речи нуди РМС дефинишући лексему **совара** као *соха*. Вероватно је реч о некој врсти седала на којем се у чамцу седи за време пловидбе.

старогонче С. М. Пош. Витез.

У РМС налазимо ову реч, као покрајинизам, дефинисан речима: *онај који је дуго служио некога*. Једина потврда је управо из Матавуља: „Тај [је]

чово господско старогонче, од оних што су више сматрани као укућани него као слуге“. И овај пример речи потврђује како Матавуљево језичко богатство, тако и осећај Лазе Костића да уочи необичну, интересантну и ретку реч.

стојница у Далм. као обор С. Мат.

Пример из Матавуља гласи: „Пођем стојници, али ме одонуд срете пригушени лелек“ (у причи „Ђукан Скакавац“, СД 5, стр. 383). У РСД је као дефиниција понуђена реч *йојаџа*.

У РМС ова реч има три значења, сем прва два из Вуковог Рјечника, и треће, *ограђено и покривено местио*, потврђено једним примером управо из Симе Матавуља: „У доколици стиснуо би се по околини и крао стоку, док једном освану мртав под туђом стојницом“. Стојница очито означава ограђено и покривено место на којем стока *стиоји* преко ноћи или за невремена, на пример.

столовача у Ц. Г. као ниска столица без наслона С. М. Ускок

Пример је констатован на 121. страни наведеног романа: „Владика на великој, постављеној столовачи пребираше бројанице“.

У РМС постоји дотична лексема, са потврдом из прозе Михаила Лапића.

строп, а, m plafond С. Мат. Пош. Витезови. У туђини.

Матавуљев пример из прве приче: „Са каменијех степеница улази се у висок тријем, где је строп дрвен, а под сложен од ситнијех камичака“ („Из разнијех крајева“, Београд 1923, стр. 50). У причи „У туђинству“ (СД 5, стр. 272) нашли смо и пример: „Строп није био заклаћен, него на гредама прибијене даске“. У РСД је дефинисано: *шаваница*.

сутурати се v. сурвати се (С. М. Учини као Страхинић.)

Пример из дотичне Матавуљеве приче: „Јован Милошев бјеше се сутурао у њеки понор, сијекући гору“ (СД 1, стр. 287).

Реч није констатована у РМС. Али интересантно је да у њему постоје речи **сутура** и **сутуран**, покрајинизми који су дефинисани са: *неразбориша особа, будала*. Први пример је из дела Лазе Костића, а други из дела Матавуља! Исти речник доноси и реч **сутурисати** у значењу *довести у нејоволно стање, ујройасити*. Једина потврда је из С. М. Љубише.

тили у Војв. и Ц. Г. С. М. Покајан гријех Б. К. 1895, бр. 13, стр. 385 и 389. cf. тињи

Матавуљеви примери гласе: „... у тили час, у густој помрчини занијем село“ и „За тили час три стотине српских јунака бјеше на ногама“. У РСД, међутим, срећемо други облик: **тињи час** (за тињи час) *за шренушак, одмах, брзо*. У РМС налазимо обе одреднице и **тили** и **тињи**.

тмаст, а, о, С. М.

Реч је богато посведочена у РМС, без Матавуљевих примера.

топац, топца С. М. Ускок

У РСД стоји: *ујойалац, ујойљеник*. Реч нисмо пронашли код Матавуља, што може бити условљено и чињеницом да је Симо Матавуљ овај роман три пута мењао, при новим издањима. У РМС је реч дефинисана на исти начин и илустрована примерима из С. М. Љубише и Д. Шимуновића.

трајан, јна, јно dauerhaft С. М. Ново ор.

Матавуљев пример: „С почетка јесени ударише трајне кише, те од силне влаге позледи се Серавиму рана“ (СД 1, стр. 462). У РМС реч, наравно постоји, дефинисана са *који дуго траје, који се продужава на дужи временски период*.

трнац само у множ. „подилазе ме трнци“ С. М.

Реч је у овом значењу констатована у РМС.

тројичин пурак С. М. Ђукан Дело XI. 71

Овај израз није пронађен на месту означеном од стране Костића. Вероватно се мисли на пурка који се коље за празник Тројице или Тројичин дан.

тутуш С. М. Пош. Витез

У дотичној Матавуљевој причи налазимо пример: „Уђе један опћински стражар, њеки тутуш, коме сабља допираше до чланака“ („Из разнијех крајева, Београд, 1923, стр. 60). У РСД стоји дефиниција: *човек ниској раси*. Интересантно је да је реч дефинисана и у РСД, при издању романа „Бакоња фра Брне“, са: *сићан човек*. У РМС је реч дефинисана на исти начин, а прва потврда од две управо је Матавуљев горенаведени пример.

убетан „убетно место“ С. М. Догађаји у Сеоцу И.

Матавуљев пример: „Еле, мунтања је панорама, меридијана, вјечити календар, убетно мјесто“ („Приморска обличја“, Нови Сад, 1899, стр. 133). У РСД за **убетан** стоји дефиниција: *мрзак ишло доноси несрећу*. РМС констатује само покрајински прилог **убетно** у значењу *језиво, грозно, сирашно, ужасно*, илуструјући га примером из Ћопића.

упредак v. вртиљ. С. М. Ускок 10

Пример није пронађен на назначеном месту. Занимљиво је да је у РСД, у издању „Ускока“, ова реч дефинисана са: *оно ишло се ујреде, као фиџиљ*. И ово може бити условљено трима издањима „Ускока“, при којима је писац мењао текст. Али у РМС код одговарајуће одреднице, под значењем **а**. читамо дефиницију: *ујреден љрамен вајше или другој саниџејској материјала за рану*, и пример управо из Матавуља: „Рањеник освану ведрији ... те лакше поднесе испирање и увлачење упретка“.

устравица С. М. Ђукан Скакавац

У причи с тим насловом стоји и пример: „Ђукан нам је дуго причао о устравицама“ (СД 5, 391). А у речнику на крају тог тома стоји и објашњење: *оно ишло изазива сџраву; љривџење*. У РМС ова лексема је означена као покрајинизам и дефинисана са *велики сџрах, сџрава*. Један пример је из Матоша а други из Матавуља: „Посли онакога покора није чуда да ухвати ... устравица душевна човика“.

утажити се v. уталожити се С. М.

У РМС је одговарајућа реч дефинисана са *смириџи се, сџиџиџи се*, а пример из Матавуља гласи: „Чевра се бјеше утажио крај браће“. Тај пример нам је, с обзиром на оскудност одреднице коју је успоставио Лаза Костић помогао да схватимо о којој се Матавуљевој причи ради. У причи с насловом „Чеврљино злочинство“ пронашли смо одговарајућу реченицу и лексему.

цибрина = цига? С. М. Ускок 112

Пример из Матавуља: „Напољу бјеше цибурина и снијег већ шкрипаше под њиховијем ногама“. У РСД стоји: *омразица, сумразица, мраз (кад је на њр. зими ведро ње се снећ мрзне)*. У РМС је реч погрешно, преуско дефинисана са *ведрина (неба)* и наведен је баш овај пример из Матавуља као једина потврда. Занимљив је Костићев покушај дефинисања, „цига“ који вероватно алудира на циганчиће, односно цигане у значењу *сиџан ѡрад*.

чит С. М. „чит малих пушака“

У причи „Пошљедњи витезови“ констатован је следећи пример. „... неколико комада старинскога оружја: цевердар, два мача, чит малијех пушака са великим позлаћеним јабукама ...“ („Из разнијех крајева“, Београд, 1923, стр. 36). У причи „Ново оружје“ Матавуљ има и пример. „Па им додаде шишану, два чита лаганијех леденица и два веља ножа ... један чит малијех пушака, красан рад фочанских кујунџија“ (СД 1, стр. 443). У РСД читамо: *џур. ѡерс. чифџи – ѡар*. А у истој колекцији Матавуљевих дела, у речнику уз „Бакоњу фра Брне“ читамо и дефиницију: *ѡар, два*. У РМС је реч **чит** упућена на **чифт** и потврђена управо једним Матавуљевим примером: „На сваком токе ... за пасом чит кубура и нож“. Турџизам **чифт** дефинисан је са *два ѡџѡверсна или слична ѡредмеџа*.

швикнути в. звижнути С. М. Света освета

Пример: „Момче погледа око себе, па љутито швикну и замахну на овце ...“ („Из Црне Горе и Приморја“, Нови Сад, 1888). У РМС постоји одредница **швигнути**. Прво значење овог ономатопејски изведеног глагола приближава нас и Матавуљевом значењу. Дефиниција гласи: *звизнуџи, ѡроизвесџи ѡџѡар звук (о бичу)*. Остаће загонетка да ли је момче звизнуло, испуштајући звиздук из уста, како је сматрао Костић, или је бичем произвело сличан звук.

шмедљати? С. М. П. Вит.

„Док Илија јеђаше овновину, – баш властеоски с почетка, онако шмедлајући, пак стаде буцати – дотле младићи причаху“ („Из разнијех крајева“, Београд, 1923, стр. 61). Такође, у причи „Ђукан Скакавац“ (СД 5, стр. 359) налазимо следећи пример: „Мијате, немој шмедлати око ње, него јој [кобили] одмах дигни задњу ногу“. Или је у прављењу одреднице погрешно Костић или је Р. Симоновић учинио то преписујући је. У сваком случају речници је не констатују. Глагол шмедлати би отприлике значио: *сѡоро, ѡѡрезно, ѡѡежуџи ѡбављаџи неки ѡѡсоа, радиџи*.

штркнути, као прснути С. М. Војене силе – Пјеро и Дзандза итд.

У причи чије је прво име „Пијеро и Дзандза“ нашли смо пример: „Бортул поцрвени, а очи да му штркну, и промукао рече: 'Ја знам, да не би!'“ („Приморска облиџја“, Нови Сад 1899, стр. 55). У РМС нема овог значења, иако постоје три под тим глаголом. Тешко је прецизније одредити значење дотичног глагола. Можда: *засузиџи, ѡвлажџи се?* И Костићу су, очито, ова реч и њено значење били нејасни.

5. Наведене одреднице показују неколико важних и занимљивих ствари. Прво, потврђује се мишљење да је Матавуљев језик изразито богат, пун лепих, да тако кажемо, квалитетних покрајинизама, речи и идиома из различитих сфера људске активности. Често су управо његове речи, једина или најбоља потврда за многе лексеме у РСАНУ и РМС. Друго, Лаза Костић је имао слуха да препозна занимљиву реч и да је уврсти у списак својих допуна Вуковог

Рјечника. Треће, Лаза Костић је био изразито акрибичан преписивач, што се односи и на његовог пријатеља доктора Симоновића, захваљујући чијем труду је књига *Дойуна Вуковој рјечника* и настала. Грешака у одредницама је мало, и не може да се каже да ли су оне Костићеве или Симоновићеве (што у коначном погледу и није много важно).

Мада невелика, са стотинак страна, *Дойуна Вуковој рјечника* Лазе Костића складно допуњава његов интелектуални и песнички лик.

НАВЕДЕНИ РЕЧНИЦИ

Вук 1818: *Српски рјечник истолкован њемачкијем и латинским ријечма*, скупио га и на свијет издао Вук Стефановић у Бечу, Сабрана дела Вука Караџића, Просвета, Београд, 1966.

Парч. 1: Parčić Carlo A., *Vocabolario croato-italiano*, III edizione, Žara (Zadar), 1901.

Поп. Ђ. 4: Поповић Ђорђе, *Речник српскога и немачког језика...*, српско-немачки део, Панчево, 1895.

РЈА: *Рјеџник хрватскога или српскога језика*, на свијет издaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I–XXI, Zagreb, 1880–1976.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска (I–III и Матица хрватска), Нови Сад (I–III и Загреб), 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Српска академија наука и уметности — Институт за српск(охрватск)и језик, Београд, 1959–.

РСД: *Речници уз Сабрана дела Симе Матавуља*, I–VIII (приредили В. Латковић и Ђ. Радовић), „Просвета“, Београд, 1953–1956.

РСЈ: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

ГРАЂА

Др Лаза Костић, *Дойуна Вуковој рјечника*, приредио Др Радивој Симоновић, (репринт), уредник Милован Витезовић, „Чигоја штампа“, Београд, 2007.

Симо Матавуљ, *Из Црне Горе и Приморја*, Београд, 1888.

Симо Матавуљ, *Бакоња Фра-Брне*, Београд, 1893.

Симо Матавуљ, *Приморска обличја*, Нови Сад, 1899.

Симо Матавуљ, *С мора и с њанине*, Нови Сад, 1901.

Симо Матавуљ, *Ускок*, Београд, 1902.

Симо Матавуљ, *Из разнијех крајева*, Београд, 1923.

СД: Сабрана дела Симе Матавуља, I–VIII, Просвета, Београд, 1953–1956.

Р е з ю м е

*Васа Павлович*ВЫПИСКИ ЛАЗЫ КОСТИЧА ИЗ СОЧИНЕНИЙ СИМО МАТАВУЛЯ
КАК ДОПОЛНЕНИЯ К СЛОВАРЮ ВУКА КАРАДЖИЧА

В данной работе рассматривается лексический материал, опубликованный в книге *Дојуна Вуковој Рјечника* (Дополнения к Словарю Вука Караджича), автором которой является поэт Лаза Костич. Эту книгу подготовил к печати и первоначально опубликовал в 1913. г. его друг д-р Радивой Симонович. Репринт первоиздания этого интересного собрания слов опубликован в Белграде в 2007 г. Особое внимание уделяется словам, извлеченным Костичем из прозы Симо Матавуля. На материале, состоящем из пятидесяти слов, рассматривается происхождение и природа отобранного материала и делается вывод, что язык Матавуля необыкновенно богат весьма интересными лексемами, и что Лаза Костич проявил исключительный талант к выделению и анализу данных слов. Тут нет ничего удивительного, если иметь в виду известный факт, что Костич ежедневно читал *Словарь* Вука Караджича и прекрасно владел этой тематикой.